

УДК 338.432:334.012.7

П. В. Коваль,

к. е. н., консультант з питань економіки та управління, доцент кафедри економіки агропромислових формувань, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У роботі розглянуто особливості та перспективи інституційного розвитку АПК України, ефективність відтворення їх ринкової вартості та результативність систем менеджменту, в контексті формування й ускладнення глобальних викликів. Запропоновано підходи щодо реалізації стратегії агропромислового формування, гармонізованої із державною аграрною політикою.

The article describes the features and prospects for institutional development of agriculture in Ukraine, the efficiency of reproduction of their market value and performance management systems in the context of emerging global challenges. The paper considers approaches to strategy formation agriculture, harmonized with the state agricultural policy.

Ключові слова: агропромислові формування, агрохолдинг, відтворення ринкової вартості бізнесу, глобальні виклики, стратегія розвитку бізнесу.

Key words: agro-formation, agricultural holding, the reproduction of the market value of the business, global challenges, business development strategy.

Однією з найважливіших задач сучасної національної аграрної економіки та економіки аграрного підприємства є усвідомлення та обґрунтування повного використання об'єктивних умов підвищення ефективності виробництва, що склалося в результаті науково-технічного прогресу.

Останнім часом ряд учених опублікували цілу плеяду досліджень щодо проблем стану і перспектив розвитку аграрного та агропромислового сектора національної економіки України, серед яких: Пасхавер Б.Й., Саблук П.Т. та інші. Ряд публікацій таких авторів, як Андрійчук В.Г., Єранкін О.О., присвячено важливій інституції АПК України — агрохолдингам як одній із ключових складових виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та просування до кінцевого споживача. Публікації з даних питань характеризуються різноманітністю щодо трактування суті інституції "агрохолдинг" як економічної та організаційної, так і екологічної, соціальної та правової. Значення і перспективи таких підприємницьких утворень важко переоцінити, не дивлячись на наявність як суб'єктивно-правових, так і об'єктивно-економічних колізій, що супроводжують їх виникнення та функціонування. Недостатньо вивченими, на нашу думку, та дискусійними залишається ряд важливих проблем. У цій ро-

боті автор хотів би загострити особливу увагу на таких питаннях:

— Чи існують в Україні об'єктивні та суб'єктивні передумови виникнення і розвитку сучасних великих інтегрованих у світове господарство систем створення споживчих цінностей та своєчасного доведення їх до кінцевого споживача?

— Які можуть виникати альтернативи агрохолдингам та загрози їх ефективному розвитку? Які шляхи подолання цих загроз?

Метою даного дослідження є систематизація та аналіз особливостей створення та розвиток інституційних утворень в АПК України, виявлення головних тенденцій їх економічного розвитку та зіставний аналіз відповідності їх функціонування реалізації державної аграрної політики.

Український агропромисловий комплекс у сучасному його розумінні все гучніше заявляє про себе на різних міжнародних ринках за останні 5—7 років. У чому полягають ці заяви: на світовому ринку зернових Україна стабільно посідає з 7-го по 5-те місце серед основних операторів (по експорту ячменю — 1 місце у 2008/2009 МР); Україна — найбільший виробник і експортер насіння та сирої олії із соняшнику в Європі та один з найбільших у світі; Україна забезпечує найвищі темпи нарощування виробниц-

тва інших олійних культур, таких як ріпак і соя.

Можна перерахувати ще ряд позитивних зрушень в деяких галузях (скажімо, птахівництво), але за цей період було виявлено і ряд негативних процесів, які спостерігаються в галузі. Виникає запитання, чи причетна Україна та її АПК до світових викликів, які сьогодні формулюються перед людством? Відповідь тут абсолютно однозначна — так. По-перше, Україна повністю здатна забезпечити потреби внутрішнього ринку в основних продуктах сільськогосподарського походження, більше того, при цьому використовувати лише певну частку власного потенціалу (за оцінками різних експертів лише 25—30 %); по-друге, за оцінками авторитетних експертів, Україна посідає четверте місце за рівнем невикористаного потенціалу АПК, після таких країн, як Бразилія (де сьогодні спостерігається "бум" агропромислового виробництва), Австралії, Нової Зеландії [1]; по-третє, саме в Україні зосереджено близько 25 % світових запасів найбільш родючих чорноземів (на жаль, якість останніх в Україні постійно знижується). Ці переконливі факти можна перераховувати далі, але варто розглянути суть самих викликів у світових глобальних масштабах. Головна проблема, яку сьогодні переживає людство, — це здатність забезпечувати себе доступними продуктами харчування. Чисельність населення планети Земля становить нині близько 7 млрд чоловік, з них близько 1 млрд постійно недоїдають і близько 16 тис. чоловік щодня помирають від голоду. В той же час ці процеси супроводжуються стабільним зростанням населення планети, за оцінками фахівців ООН, населення планети може збільшитися до 9 млрд чоловік вже до 2050 року [2]. Очевидно, світовий АПК без повного використання потенціалу всіх країн, в тому числі і України, та без нарощування ефективності виробництва не зможе виробляти необхідний обсяг продуктів харчування. В останні роки постійно скорочуються перехідні залишки базових продуктів харчування в світових масштабах. До 2008 року людство планети протягом 5 — 6 років споживало пшениці більше, ніж виробляло. Подібна ситуація спостерігалася і з цукром, м'ясом та вершковим маслом глибокого заморожування та деякими іншими продуктами харчування.

Надзвичайно гостро останнім часом постає проблема альтернативного використання базового ресурсу в аграрному виробництві — землі. Ефект альтернативності полягає в наступному: що виробляти — біодизель чи харчову олію, біоетанол чи харчовий цукор і спирт, використовуючи одні і ті ж сільськогосподарські угіддя. Отже,

перед світовим АПК розкриваються величезні можливості, які об'єктивно будуть супроводжуватися цілим спектром різноманітних проблем. Слід також звернути увагу і на такий чинник, як платоспроможний попит. Сигналом для бізнесу до розширення масштабів виробництва в ринкових умовах є не потреба в кінцевих продуктах, а стабільний платоспроможний попит на них. Таким чином, відповідаючи на сформульоване нами запитання — чи сформувалися об'єктивні передумови для створення та розвитку сучасних виробничих систем в АПК України, — можемо констатувати факт існування таких передумов. Але на шляху втілення їх у життя виникають значні застереження і перешкоди різного характеру.

У професійних колах розгортається дискусія щодо альтернативності дрібних й середніх аграрних і переробних підприємств та великих вертикально інтегрованих формувань. Інструментів переконання та фактичних даних, можна наводити багато як на користь одних так і на користь інших. Але ми вважаємо за доцільне надавати перевагу дії об'єктивних економічних законів, згідно яких принцип Парето свідчить про те, що 20 % інвесторів володіють 80 % базових ресурсів, отже, близько 20 % підприємств можуть виробляти до 80 % кінцевої продукції. Такі пропорції, напевно, і є тими компромісними пропорціями, які формують так звані "розумний баланс" між крупно-товарним агропромисловим виробництвом та дрібним і середнім бізнесом в АПК. До речі, близькі до вищенаведених пропорцій можна простежити в аграрному виробництві США, Німеччини, Аргентини, Франції, Австралії, Нідерландів та інших країн скажімо, майже все виробництво цукру в Німеччині контролюють дві великі вертикально інтегровані структури. При цьому слід розуміти, що крупнотоварне виробництво в США і Німеччині чи Польщі за масштабами виробництва відрізняється в рази.

Надзвичайно важливим аспектом ефективного гармонійного розвитку аграрного сектора економіки України є, на нашу думку, розуміння історично-цивілізаційного значення умов, в яких ми сьогодні перебуваємо. Людство ввійшло в активну фазу інформатизації та інтелектуалізації способу життя. А відтак, і глобальної системи створення споживчої цінності для задоволення складної багаторівневої та багатоаспектної системи потреб сучасної людини, а також парадигми відтворюваності такої системи. Сьогодні серед товарів на перше місце виходить специфічний товар — узагальнений людський розум. Будь-який товар у сучасних умовах, в тому числі і продукція аг-

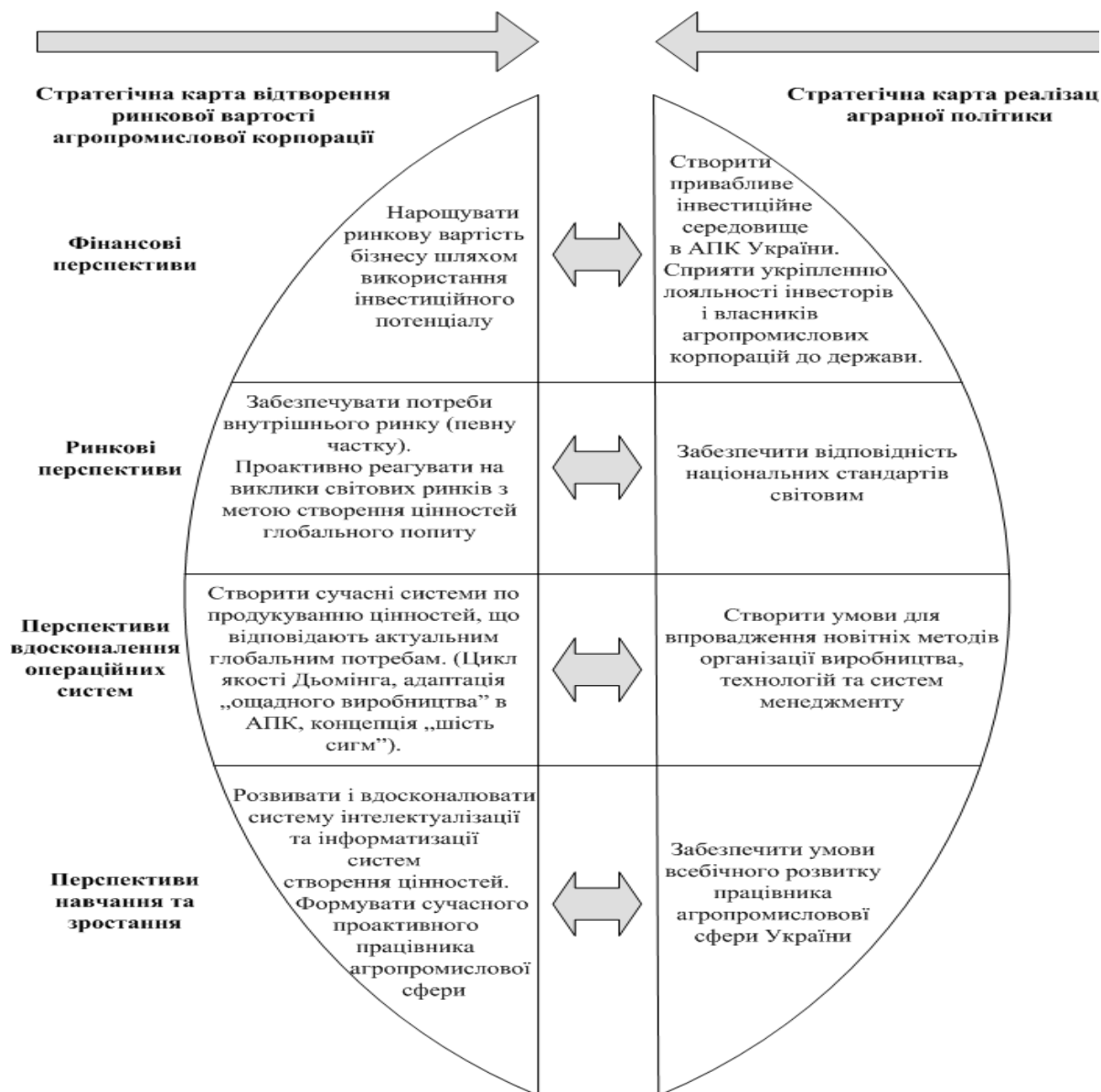

Рис. 1. Стратегічна карта розвитку агропромислового формування та реалізації державної аграрної політики

рарного походження, настільки цінний для споживача, наскільки виробник зміг вкласти в нього розуму. Усвідомлення цінності виробника і адекватна оцінка цінності споживача на один і той же товар різні і виступає єдиним інструментом встановлення ціни, як компроміс між виробником та споживачем. Саме відповідність викликам інформатизованого суспільства буде визначати в майбутньому ефективність агропромислового виробництва. Досвід свідчить, що така відповідність потребує масштабності виробничих систем, значних капіталовкладень, кадрового потенціалу, якісно нового усвідомлення рівнів ризикованості ведення бізнесу та інших факторів. Ці ознаки притаманні винятково великим товаровиробникам сучасного ринкового типу.

Підсумовуючи вищесказане, візьмемо на себе сміливість стверджувати наступне: значення аграрного сектора України на світових ринках зростатиме, а основною ланкою по створенню споживчих цінностей об'єктивно стане інституція — велике вертикально інтегроване агропромислове утворення корпоративного ринкового типу. Нині в Україні великі агропромислові утворення контролюють вже близько 20% земель залучених у активне аграрне виробництво.

Говорячи про загрози ефективному функціонуванню агропромислових корпорацій в Україні, автор вважає за доцільне в даній публікації звузити спектр проблем винятково до економічних. У свою чергу, економічні перешкоди та загрози варто розглядати в розрізі трьох рівнів:

- рівень глобальної економічної системи;
- рівень макроекономіки (економіки окремо взятої країни);
- мікрорівень.

У системі глобальних економічних відносин сьогодні чітко виокремлюються і виходять на перші позиції за критерієм інвестиційної привабливості ряд галузей, серед яких виділяють: агропромисловий комплекс у світових масштабах (переважна більшість міжнародних самітів починаються і закінчуються проблемами світової продовольчої кризи), галузі альтернативних відновлюваних енергоносіїв та енергоощадні технології (економіко-господарська система України в цілому та АПК зокрема, безпосередньо пов'язана із цим напрямком людської діяльності) та нанотехнології. В умовах глобалізації ринків ресурсів, ринків продуктів та глобального ринку капіталу за очевидного існування надлишку фінансових ресурсів, АПК України, як і галузі альтернативних енергоджерел, стає мішенню "інвестиційних бомбардувань". Перенасичення галузі фінансовими інвестиціями, як показує практика (криза будівництва та іпотеки, криза Інтернет-технологій, криза застосування штучного інтелекту та комп'ютерної техніки, криза сталеплавильної галузі, криза нафтогазовидобування тощо), призводить до локальної чи глобальної фінансової та економічної кризи. Криза, як і зростання, є об'єктивним атрибутом циклічної ринкової глобалізованої економічної системи, її неможливо уникнути але можливо частково знівелювати глибину впливу. Саме тому інвестиції в аграрний сектор повинні стати частиною глобальних портфельних інвестицій.

Оцінюючи загрози макrorівня, варто окремим виділити роботу щодо розробки державної аграрної політики, де економічні ринкові методи регулювання переважали б над адміністративними. Головними завданнями в цьому напрямі, на нашу думку, повинні стати створення привабливого інвестиційного середовища з використанням як внутрішніх, так і зовнішніх інвестиційних ресурсів, вироблення лояльності інвесторів та власників агропромислових корпорацій до держави України. І, насамкінець, найбільше навантаження у забезпеченні ефективності ведення бізнесу в АПК України лягає на самі підприємства галузі та їх об'єднання.

У ринкових умовах головним господарським завданням для бізнесу є забезпечення умов розширеного відтворення ринкової вартості бізнесу. Завдання такого рівня є стратегічним завданням, виконання якого потребує систематичного підходу до розробки та реалізації стра-

тегії. Ефективна стратегія для конкретного бізнесу може бути формалізована у вигляді чотирикомпонентної стратегічної карти в гармонійному співвідношенні із такою ж чотирикомпонентною стратегічною картою реалізації аграрної політики держави.

Українські агропідприємства змушені впроваджувати найбільш сучасні системи організації виробництва та менеджменту. Досвід використання таких систем засвідчує досягнення високого рівня якості продукції та ефективності ведення бізнесу. Перед агрохолдингами України сьогодні постають дві перспективи: або працювати з високим рівнем ризику і низьким рівнем ефективності (це парадокс), або продавати свій бізнес більш ефективним транснаціональним компаніям. Друга перспектива неприваблива, короткострокова, але вже сьогодні є приклади її реалізації в Україні. Перша перспектива складна і позбавлена передумов до розвитку бізнесу. Тому необхідні інші перспективи, які пройшли більшість країн, що сьогодні є лідерами світового агробізнесу. Вони передбачають забезпечення внутрішньої економічної стабільності (про це йшлося вище) та нарощування ринкової вартості бізнесу, а також створення професійних та між професійних об'єднань у галузях АПК. Значних успіхів у цьому напрямі досягли такі країни, як Франція, Фінляндія, Канада, Німеччина, Польща та інші. Очевидно, що Україна приречена обрати і пройти свій шлях.

Література:

1. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / П.Т. Саблук, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська та ін. За ред. М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 478 с.
 2. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія. — Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007. — 216 с.
 3. The State of Food Insecurity in the World. Addressing food insecurity in protracted crises FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS. — Rome, 2010.
 4. Доклад о мировом развитии 2011. Конфликты, безопасность и развитие. Обзор апрель 2011 года / Всемирный банк. — Вашингтон.
 5. Джордж Л. Майкл Бережливое производство + шесть сигм: Комбинируя качество шести сигм со скоростью бережливого производства / Майкл Л. Джордж; [пер. с англ.] — [2-е изд.] — М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. — 360 с. — (серия "Модели менеджмента ведущих корпораций").
- Стаття надійшла до редакції 18.04.2012 р.*